

Tümeller Risâlesi ve Şerhleri*

Trc. Ömer TÜRKER

Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2013, 166 sayfa.

M. Fatih DEMİRCİ**

Küllî nitelik ve niceliklerin mâhiyeti, bunların nerede, nasıl var oldukları meselesi, felsefe tarihinin, günümüzde de güncelliğini koruyan, önemli ve köklü mevzularından biridir. Zira bu mesele, hâlâ, birçok felsefî sorunun halli için ele alınması ve cevabının bulunması zarurî mevzular arasındadır.

Bu mesele, bilindiği üzere, Antik Yunan'da başlamış ve tercüme hareketiyle İslâm düşünce dünyasına taşınmıştır. Başta Fârâbî (ö. 950) ve İbn Sînâ (ö. 1037) olmak üzere, birçok müslüman düşünür bu mesele üzerine kafa yormuş, düşüncelerini kaleme almışlardır.

Kutbüddin er-Râzî (ö. 1365), Molla Hanefî olarak tanınan Muhammed eş-Şemseddin et-Tebrîzî (ö. 1495) ve Emir Hasan er-Rûmî (ö. 1534) de, küllîler meselesi hakkında eser yazan düşünürler arasındadır. Zira Râzî, bu konuda *Risâle fî Tahkîki'l-küllîyyât* ismiyle müstakil bir eser kaleme almış ve bu konuda bazı tereddütlere cevap vermiş; diğer iki düşünür de bu küçük esere iki ayrı şerhle katkıda bulunmuşlardır.

Kutbüddin er-Râzî'nin bu risaleyi, yaşadığı dönemde küllîler meselesinin anlaşılması noktasında gündeme gelen bazı konuları açıklama sadedinde yazdığı açıktır. O, bu risalede küllîler hakkında geçerli beş konuda kural ortaya koymakta, bu kuralları açıklamakta ve bunlara dair üç şüpheye de cevap vermektedir. Söz konusu beş kural (1) küllînin cüzîler arasındaki ortaklığı, (2) tabîî, mantıkî ve aklî küllî kavramlarının ne oldukları (3) küllînin dış dünyadaki varlığının keyfiyeti (4) türün zihinde cins ile fasıldan mürekkep ve fakat aynı türün zihin dışında basit olması durumu ve (5) aklın, zihinde belirsiz veya eksik olan cins suretini nasıl tamamlayıp fizik âlemde mevcut bir varlığın mâhiyetiyle tam olarak örtüşen bir tür (nev') sûreti haline getirdiği konularına dairdir. Ele alınan ilk iki şüphe ferdin veya tekil varlığın külliyle mutabakatı halinde küllî olup olmadığı ve bir şahsın arazlarından tecrit edilmesi durumunda akılda hâsıl olan birlik sahibi sûretin çok

* Kutbüddin er-Râzî, *Risâle fî Tahkîki'l-küllîyyât* (trc. Ömer Türker), İstanbul 2013.

** Yrd. Doç. Dr., AİBÜ İlahiyat Fakültesi, fatihdemirci@ibu.edu.tr

varlıkla örtüşmesi, üçüncü şüphe de türün ferдин mâhiyetinin kendisi, cins ve faslının ise mâhiyetinin parçaları olması hakkındadır.

Râzî'nin mezkûr eseriyle Molla Hanefî ve Rûmî'nin şerhleri daha düne kadar kütüphanelerinin raflarında unutulmuş idi. Lakin bu eser, mezkûr iki şerhiyle beraber, nihayet Ömer Türker'in çevirisi ve Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı'nın himmetiyle nisyana terkten kurtulmuş ve Türk okurunun mütalaasına sunulmuştur.

Bilindiği üzere Batı'da ve Doğu'da, bir muhakkik veya mütercim, yazma veya eski bir eseri sadece tahkik ve tercüme etmez. O, ayrıca bu eserin başına bir mukaddime veya giriş yazar; burada kitabın o çağda niçin yazıldığı, o çağ için ne ifade ettiği; söz konusu eserin bugünkü okuyucular için ne anlama geldiği ve bu eserin benzerleri arasındaki yerinin ne olduğu konularında bilgi verir ve böylece okuyucuya, söz konusu eserin okunup anlaşılması noktasında yardım eder. Bu, o kişinin, tahkik ve tercümenin yanında, önemli ek ve hatta temel bir görevidir. Bu eserin mütercimi ise, kitabın başında, altı sayfa (s. 9-14) kadar bir giriş kaleme almış ve burada eseri ve şerhlerini, yeterli kabul edilemeyecek bir şekilde takdimi tercih etmiştir. Bu durum, eseri tercüme edenin ve eseri yayınlayanların, görevlerini tam olarak yerine getirmedikleri anlamına gelmektedir. Gönül ister ki, bu tip eserlerin takdimleri de tercümelere kadar özenli bir şekilde kaleme alınsın.

Son yıllarda İslam felsefesi klasiklerinin Türkçeye kazandırılması noktasında maddî olarak epey yol alındığını görüyor, buna sevinmek istiyoruz; fakat bunların büyük çoğunluğunun hatalarla malul olması bizim bu sevincimizi kursağımızda bırakıyor. Görebildiğimiz kadarıyla, mütercimler Arapça bilmekle felsefe diline hâkim olunacağını zannediyorlar; bu zan da onlara bazen küçük ve fakat çoğu zaman büyük hatalar yaptırıyor.

İlk bakışta, mütercimin bu eseri, diğer tercümelere kıyasla, büyük bir titizlikle ve akıcı bir dille çevirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Fakat yine de, maalesef, bazı tercüme hatalarından uzak kalınamamıştır. Biz burada söz konusu hataların hepsini sıralamaya çalışmayacak; sadece bunlardan ikisine işaret etmekle yetineceğiz.

Bu hataların ilkinin şu cümlede bulabiliriz: "Aklî sûret tikel bir nefiste resmolunan tikel bir sûrettir ve zihnî somutluklarla somutlaşmıştır. O halde nasıl tümel olabilir?" (s. 22-3).

Metnin Arapçasında geçen *müşahhas* kelimesi, günümüz Türkçesinde somut olarak karşılanmaktadır. Somutla da, beş duyuyuyla algılanabilen maddî varlıklar kastedilmektedir. Fakat burada teşahhus (ve müşahhas) kelimesini somutluk (ve somut) olarak tercüme etmek, klasik İslam felsefî terminolojisi açısından bir hatadır. Çünkü bu kelimeyle burada küllî niteliklerin, bireyleşmesi ya da tasavvuru açısından ortaklık kabul etmeyecek bir şekilde dış âlemde tahakkuku ve böylece

ferdî mevcudatın tek tek varlık kazanması kastedilmektedir. Ayrıca Râzî'nin bu eseri, İbn Sînâ'nın *eş-Şifâ'sı* ve diğer eserleri göz önünde bulundurulmaksızın anlaşılabilir. Zira müellifin bu konudaki temel referans noktası İbn Sînâ'dır (s. 34-5). eş-Şeyh'ür-Reis, *et-Ta'likât*'ında Allah'ın teşahhusundan bahsetmekte ve fakat O'nun maddeyle teşahhus etmediğini, bilakis bizatihi müteşahhas olduğunu söylemektedir (Bkz. *et-Ta'likât*, thk. Abdurrahman Bedevî, Kum: Mektebetü'l-İlami'l-İslâmî, 1984, s. 61 ve 184). Dolayısıyla bu cümle, daha iyi anlaşılabilmesi adına, "aklî sûret tikel (şahsî) bir nefiste resmolunan tikel bir sûrettir ve zihnî teşahhuslarla (bireyselleşmelerle) mü(te)şahhaslaşmıştır (bireyselleşmiştir). O halde nasıl tümel olabilir?" şeklinde tercüme edilmelidir.

Bu hata, eser boyunca devam ettirilmektedir: Aynı sayfada "(...) biz Zeyd'i gördüğümüzde ve onu muşahhaslığından soyutladığımızda, ondan zihnimizde meydana gelen şey, eklentilerinden arınmış insanlık sûretidir" cümlesiyle karşılaşmaktayız. Teşahhus kelimesinin, burada da, bireyleşme anlamında kullanıldığı görülmektedir. Halbuki Râzî'nin kendisi, "(...) dıştaki her mevcut, muşahhastır ve hiçbir muşahhas çok şey arasında ortak değildir" (s. 24-5) sözüyle bu manayı açıkça ortaya koymaktadır.

İkinci olarak, mütercim'in "(...) mahiyetin kendisinin o çoklukta var olması (...)" olarak karşıladığı ifade, "(...) mahiyetin çoklukta duyulur varlıklardan biri olarak (biaynihi) var olması (...)" olarak çevrilmelidir (s. 20-1). Zira burada ayn kelimesiyle sadece bir varlığın kendisi değil, onun duyulur tekil varlığı da kastedilmektedir. Aksi takdirde, bu kelime, birkaç satır aşağıda geçen ve imkânsızlıktan kurtulmak için reddedilen şahıs kelimesiyle karşılanamazdı.

Fakat, tüm bu hata ve noksanlara rağmen, Râzî'nin *Risâle fî Tahkîki'l-külliyât*'ını ve onun iki şerhini tahkik ve tercüme eden ile yayınlayanları tebrik eder; ayrıca, felsefe talimlerinin okunmak üzere istifadelerine sunulan bu eseri gecikmeden tetebbua başlamalarını arzuladığımızı belirtiriz.